

Battle of the White Mountain in 1620. This premonition interfered with the evaluation of its long term role in Bohemia's political and national culture. It obscured the way in which the Bohemian society of the sixteenth century could be said to have foreshadowed, and in its legacy fostered, the liberal values of the Czech national awakening in its tolerance, constitutional politics, dominance of middle-class culture, and freedom of thought. Far from being doomed, these values proved imperishable and indestructible.

Translated by the author

Zkoumání „maličkostí“

(*Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie*)*

JOSEF GRULICH

1. Úvodem

V minulém roce se na našich knižních pultech objevila práce s poněkud nezvyklým názvem *Sýr a červi*, kterou však již před čtvrt stoletím poprvé vydal italský historik Carlo Ginzburg.¹ I českému čtenáři se tak konečně naskytla příležitost, aby se mohl seznámit s prací, která stála u zrodu analytického pojetí mikrohistorie. Přestože ve většině západoevropských zemí již uvedená metoda našla množství svých stoupců i odpůrců, v českém prostředí je obecně známa, avšak dosud nebyla použita na úrovni srovná-

* Ke vzniku této práce přispěl česko-rakouský projekt „Soziale Strukturen in Böhmen, 16.–19. Jahrhundert“, jehož prostřednictvím jsem mohl systematicky studovat zahraniční literaturu v následujících ústavech: „Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Universität Wien“, „Faculty of Economics and Politics University of Cambridge“ a „Cambridge Group for History and Population and Social Structure“. Zprvu se výzkum uskutečňoval pod záštitou organizace „AKTION Česká republika–Rakousko“ (1992–1996), avšak dokončen byl teprve s finanční podporou nadace „Volkswagen–Stiftung, Hannover“ (1997–1999). Ministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst Baden–Württemberg, resp. „Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Ruprecht–Karls–Universität Heidelberg“ mi navíc umožnily dodatečné studium nejnovější literatury ke zkoumané problematice (2000). Za četné rady a připomínky ke koncepci a obsahovému zaměření této práce děkuji prof. PhDr. Eduardu Maurovi, CSc., prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., Doz. Markusu Cermanovi a Dr. Daně Štefanové–Cermanové.

¹ Carlo GINZBURG, *Sýr a červi*, Praha 2000.

telné se západoevropskou historiografií. Snad jedním z důvodů uvedeného stavu je skutečnost, že zatím ještě nebyla česky publikována žádná obsáhlejší studie, která by se podstatou, klady i zápory mikrohistorické interpretace dějin zabývala.²

V mikrohistorii je nutné spatřovat přímou reakci na historickou vědu, která upřednostňovala vytváření velkých teorií odhalujících existenci společenských struktur, procesů a hnutí. Avšak ani původní dějinnou koncepci, přestože se poněkud jednostranně zabývala podstatou sociálního a ekonomického vývoje, nelze pod vlivem mikrohistorie zcela zavrhnout. Její zásluhou byl odhalen význam „bezejmenných mas“, jejichž příslušníci zůstali v důsledku poněkud jednostranného vyzdvihování role státu, idejí a velkých osobností opomenuti.³ Obrazně řečeno, strukturální dějinná koncepce umožnila pohled z kopce dolů nebo na dohled jiné výšiny, zatímco dění v přilehlém údolí se dodatečně stalo předmětem zájmu mikrohistorické analýzy.

Prostřednictvím kvantitativních ukazatelů se sice podařilo prokázat určité strukturální změny celé lidské společnosti v oblasti populačního a hospodářského vývoje, avšak orientace na dlouhá časová údobí ve smyslu „*longue durée*“ často napomáhala k vytváření obrazu společnosti zbaveného obvyklé životní praxe. Uvedeným způsobem také francouzský historik Philippe Ariès dospěl k příliš jednoznačnému závěru, že v období středověku většina rodičů přistupovala k smrti svých dětí lhostejně. Usuzoval tak pouze na základě vysokých hodnot dětské a kojenecké úmrtnosti, které byly prokazatelné v závislosti na období špatné ekonomické situace.⁵ Rozdílná pramenná základna i uplatňování odlišných metod výzkumu však později naznačily pravý opak uvedeného tvrzení.⁶ Podcenění vzájemného

2 Podstatu a smysl mikrohistorického bádání přiblížili Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?* Dějiny a současnost (dále DaS) 16, 1994, č. 1, s. 2–5; Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/1*. Kultura každodenního života od 16. do 18. století, Praha 1995, s. 11–13; Lydia PETRÁŇOVÁ, *Nové historickoantropologické proudy evropského národopisu* (K problému integrované „Historické sociální vědy“), Český lid (dále ČL) 78, 1991, s. 25.

3 Srov. Peter BURKE, *Italská renaissance*. Kultura a společnost v Itálii, Praha 1996, s. 17–18.

4 Blíže Fernand BRAUDEL, *Dlouhé trvání*, in: Václav Hubinger (ed.), *Antologie francouzských společenských věd: Antropologie.Sociologie.Historie* (=Cahiers du CeF-ReS 8), Praha 1995, s. 145–188.

5 Philippe ARIÈS, *Geschichte der Kindheit*, München 1980, s. 209–218.

6 Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente*. Annäherungen an den Menschen in der Geschichte, in: Bea Lundt – Helma Reimöller (edd.) *Von Aufbruch und Utopie. Perspektiven einer neuen Gesellschaftsgeschichte des Mittelalters*. Für und mit Ferdinand Seibt aus Anlaß seines 65. Geburtstags, Köln-Weimar-Wien 1992, s. 417–450.

vztahu mezi celkem a jeho částmi přispělo k tomu, že dějinný význam jedince byl chápán pouze na úrovni loutky, která se pohybuje vlivem vnějších sil. Podcenění lidského subjektu se projevilo také v opomenutí existence struktury skládající se z jednotlivých článků.

Na nutnost hledání role člověka v dějinném procesu však upozorňoval již Norbert Elias prostřednictvím svých teorií sociálních procesů každodennosti. Zmíněný autor poukazyval na to, že sociokulturní vývoj se všemi jeho kladnými i zápornými jevy je nutné chápat v rámci souhrnu volných aktů mnoha jedinců. Ty jsou obsaženy ve „figuracích“, odpovídajících různým epochám, které jsou přesně tak skutečné, jako byli lidé, kteří je prožívali. Každá forma sociální figurace obsahuje vzájemně propojené a mnohdy velice složité formy individuálního chování, kulturního vkusu, sociálního členění, hospodářství i politické moci. Právě v nich je spatřována základní hnací síla sociokulturního vývoje směřujícího k prosazení konkurenčních vzorů chování odpovídajících odlišným společenským vrstvám v rámci jejich každodenního života.⁷

2. Mikrohistorie z pohledu dějin mentalit

Definovat současné pojetí mikrohistorie je poněkud problematické, neboť dosud neexistuje žádné programové prohlášení, které by blíže určovalo její konkrétní cíle.⁸ Pochopení její podstaty a smyslu je tudíž možné pouze na základě teoretických studií a množství odborných prací, které vznikaly v závislosti na podmínkách jednotlivých zemí, kde se formovala.⁹ Obecně je však prokazatelné, že mikrohistorické bádání zapustilo své nehlubší kořeny na území severní Itálie, v Bologni. Jádrem počáteční diskuse o nové metodě se stala vzájemná podobnost kriminálního pátrání a historického výzkumu, jež spojuje retrospektivní pohled do minulosti.¹⁰

7 Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft, Neuwied-Berlin 1969, s. 312; TÝŽ, *Was ist Soziologie?* München 1970, s. 44, 139; srov. Roger CHARTIER, *Die unvollendete Vergangenheit*. Geschichte und die Macht der Weltauslegung, Frankfurt am Main 1989, s. 44–69; Jiří ŠUBRT, *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha 1996, s. 77–78.

8 Srov. Giovanni LEVI, *Le Pouvoir au village*, in: Jacques Revel (ed.), *L'histoire au ras du sol*, Paris 1989, s. 9; TÝŽ, *On Microhistory*, in: P. Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 1991, s. 93.

9 Clifford GEERTZ, *Dichte Beschreibung*, in: týž (ed.) *Dichte Beschreibung*. Bemerkungen zu einer deutenden Theorie von Kultur, Frankfurt am Main 1983, s. 10; srov. Jean BAZIN, *Interpretovat, nebo popsat* (Kritické poznámky k antropologickému poznání), ČL 85, 1996, s. 197–209.

10 Srov. Robin W. WINKS, *Historian as Detective: Essays on Evidence*, New York 1970.

Za určitou inspiraci italských historiků lze zcela bez nadsázky označit Sherlocka Holmese, který se na základě odhalování „maličností“ dopracovával k usvědčení zločince.¹¹ Ne náhodou také Umberto Eco zvolil za hlavní postavu svého úspěšného románu „Jméno Růže“ františkánského mnicha, který po vzoru slavného detektiva, obdobně jako mnozí mikrohistorikové, nacházel zálibu v pozorování maličností.¹² Stoupenci nového pojetí výzkumu uvedeným způsobem reagovali na dlouhodobě přetrvávající koncepci sociálních dějin, která spočívala v uplatňování kvantitativních metod v rámci dlouhých epoch „*longue durée*“. Někteří historikové se tak zcela otevřeně začali obracet spíše k interpretaci promluv a víry než k pouhému popisu dramatických událostí. Namísto sledování hlubokých strukturálních proměn se postupně začínal projevovat zájem o poznání náhlých dílčích změn.

Proměny v orientaci italské historiografie byly analogické s vývojem ostatních vědních disciplín. Zvláště v etnologii byl patrný zvýšený zájem o antropologické výzkumy životních podmínek vzdálených národů, které byly zpravidla prováděny na úkor původně proklamované společenské danosti jejich existence.¹³ Během sedmdesátých let 20. století někteří italští historikové upustili od výzkumu společenských jevů doložitelných na základě pramenů statistické povahy¹⁴ a orientovali se na rozbor textů umožňujících nahlédnout do dřívějšího způsobu myšlení člověka.¹⁵

Italská mikrohistorie se formovala prostřednictvím monografií, které vycházely v ucelené ediční řadě „mikroistoria“ turínského nakladatelství

11 Srov. „Nikdy nespolehejte na celkový dojem a soustřeďte se spíše na podrobnosti“, resp. „Znáte přece mou metodu. Je založena na sledování nejnepatrnějších maličností.“ – Arthur Conan DOYLE, *Dobrodružství Sherlocka Holmese*, Praha 1997, s. 61, 85.

12 Umberto ECO, *Jméno Růže*, Praha 1985; srov. TÝŽ, *Mysl a smysl: sémiotický pohled na svět*, Praha 2000; TÝŽ, *Umění a krása ve středověké estetice*, Praha 1998.

13 Srov. Bernard COHN, *History and Anthropology: The State of Play*, Comparative Studies in Society and History 22, 1980, s. 198–221; Natalie Zemon DAVIS, *The Possibilities of the Past*, Journal of Interdisciplinary History 12, 1981, s. 267–275; Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie*, Wien–Köln–Weimar 1996, s. 59–223; Václav SOUKUP, *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha 2000; Lucette VALENSIOVÁ – Nathan WACHTEL, *Historická antropologie*, ČL 85, 1998, s. 193–207.

14 Vyhodnocením nejstarší ucelené evidence obyvatelstva, toskánského katastru (1427), se neproslavili italští historikové, ale D. HERLIHY – C. KLAPISCH-ZUBER, *Tuscans and Their Families: A Study of the Florentine Catasto of 1427*, New Haven 1985.

15 S ostrou kritikou dějin mentalit mj. předstoupil také František GRAUS, *Mentalität – Versuch eines Begriffsbestimmung und Methoden der Untersuchung*, in: *Mentalitäten im Mittelalter: Methodische und inhaltliche Probleme* (= Vorträge und Forschungen 35), Sigmaringen 1987, s. 9–48.

Giulio Einaudi.¹⁶ Již v roce 1977 italský historik Edoardo Grendi na stránkách časopisu *Quaderni storici* zveřejnil svůj článek, jehož prostřednictvím se snažil nastínit možnosti a perspektivy dějinného výzkumu za pomoci mikroanalýzy.¹⁷ Roku 1979 byl v tomto periodiku zveřejněn program mikrohistorie, který společně s Carlem Ginzburgem vypracoval Carlo Poni.¹⁸ Oba historikové v něm vyjádřili svoji touhu po objasňování podstaty a smyslu dějin na základě nové metody, která měla zároveň přispět i k zajištění úplné nezávislosti italské historiografie na francouzské škole *Annales*.¹⁹

Skupina italských historiků tak stanula v opozici proti jednostrannému upřednostňování číselných hodnot při posuzování role člověka v minulosti. V souvislosti se zkoumáním života jedince tito badatelé kladli důraz na detailní rozbor všech doložených společenských vztahů a vazeb vznikajících pod vlivem „selského rozumu“. Základem jejich koncepce mikrohistorie se stal výzkum všech osobních kontaktů doložitelných ve vztahu k určitému jménu. S pomocí prosopografie začala mikrohistorie vytvářet obraz všech společenských vztahů a vazeb prokazatelných v souvislosti s konkrétním jednotlivcem. V podobě „pavučiny“ se tak postupně rýsovaly nejen obvyklé rodinné, příbuzenské, přátelské i profesní vztahy, ale i nepřímé důkazy rozhodnutí mocenských orgánů, které měly za následek omezování osobní svobody.²⁰

Za tvůrce dějin tak již nemohly být do budoucna pokládány pouze „velké osobnosti“, jejichž význam byl od konce 19. století přeceňován pod vlivem pozitivismu, ale i zcela „obyčejní lidé“. Perspektivy úplného zapome-

16 Základní přehled všech mikrohistorických studií, které vydalo nakladatelství Einaudi během sedmdesátých a osmdesátých let 20. století, zveřejnil Edward MUIR, *Introduction: Observing Trifles*, in: E. Muir-Guido Ruggiero (edd.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, Baltimore–London 1991, s. 22–23.

17 Edoardo GRENDI, *Micro-analisi e storia sociale*, *Quaderni storici* 35, 1977, s. 506–520.

18 Carlo GINZBURG – Carlo PONI, *Il nome e il come: scambio ineguale e mercato storico-grafico*, *Quaderni storici* 40, 1979, s. 181–190.

19 Programové zásady mikrohistorie dodatečně prezentovány též v angličtině C. GINZBURG – C. PONI, *The Name and the Game: Unqual Exchange and the Historiographic Marketplace*, in: E. Muir – G. Ruggiero (edd.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, Baltimore–London 1991, s. 1–10.

20 Srov. Max Weber a jeho pojetí sociologie směřující k pochopení motivů sociální interakce („*verstehen Soziologie*“); koncepce „významových pavučin“ legitimujících mocenské struktury a usměrňujících lidské motivy v kulturně strukturovaném světě, kterou vypracoval Clifford Geertz. Blíže Max WEBER, *Wirtschaft und Gesellschaft, Grundriss der verstehen Soziologie*, Tübingen 1972⁵, s. 1–2, 13, 202; TÝŽ, *Die „Objektivität“ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis*, *Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik* 19, 1904, s. 39–40; C. GEERTZ, *The Interpretation of Cultures*, New York–Basic 1983; V. SOUKUP, *Přehled*, s. 178–181.

nutí tak mohli být systematicky zbavováni nejen lidé pálicí tajně kořalku, ale i rozkradači církevního majetku, čarodějnice, svobodné matky, heretici, obyčejní venkované i ortodoxní židé ničící křesťanské obrazy. Italští stoupcí mikrohistorie věnovali pozornost „velké osobě“ (např. Galileo Galilei) pouze v souvislosti s určitým obdobím jejího života, které bylo chápáno jako zcela bezvýznamné nebo již dávno zapomenuté.

Carlo Ginzburg rozhodně není jediným historikem, který se zasadil o širší uplatnění mikroanalýzy v praxi. Označení mikrohistorie sám pouze převzal z románu Raymonda Queneaua,²¹ když se věnoval problematice čarodějnických procesů. Všechny výslechy a výpovědi obžalovaných osob tehdy přejímal v podobě rozhovoru, který zvláště v okamžiku nedorozumění napomáhal odhalit zaniklý způsob lidského myšlení a jednání. Ginzburgovo pojetí mikrohistorie je však nejlépe doložitelné na příkladu knihy „Sýr a červi“, jejímž hlavním hrdinou se stal furlánský mlynář Menocchio, který si „po svém“ vykládal obsah knih náležejících do jeho soukromé sbírky či vypůjčených. Nejen pod vlivem hmotné kultury, ale i z pohledu původních rolnických tradic si vytvořil svou vlastní představu světa – kosmologii, jež byla naprosto odlišná od té oficiální, kterou proti němu argumentoval inkviziční tribunál. Ginzburg tak dospěl k protichůdnému obrazu lidové a oficiální kultury, se kterou se ztotožňovala soudobá společnost.²² Mlynářova kosmologie vycházela z představy zrození Boha a andělů z prvotní hmoty, kterou v lidovém pojetí měli představovat červi vzeší ze sýra.

Carlo Ginzburg chtěl prostřednictvím mikrohistorie zároveň přispět k odstranění vlivu politických stran a státní ideologie na historiografii tím, že se odmítal podílet na odhalování podstaty dějinného vývoje, který by přímo souvisel se soudobým politickým vývojem i způsobem moderního lidského myšlení.²³ Předmětem mikrohistorie se tak do budoucna stávaly jen takové události, které byly z pohledu současnosti již dávno „mrtvé“, nebo zcela bezvýznamné. Období raného novověku, pro které se dochovalo velké množství písemných pramenů, se stalo ideálním objektem zájmu historiků. A tak již delší dobu je možné spatřovat v něm určité laboratorní prostředí přímo vybízející k inovacím stávajících metod historikovy práce.²⁴

21 Byl převzat z italského překladu knihy Raymond QUENEAU, *I fiori blu*, Torino 1967, s. 85 (= *Les Fleurs Bleues*, Paris 1965, s. 84). Blíže popsal C. GINZBURG, *Mikro-Historie*. Zwei oder drei Dinge, die ich von ihr weiß, *Historische Anthropologie* (dále HA) 1, 1993, s. 171–174.

22 Srov. Michail Michajlovič BACHTIN, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 1975; Aron GUREVIČ, *Nebe, peklo, svět*, Praha 1996.

23 Srov. Keith LAURIA – Romulo GANDOLFO, *Carlo Ginzburg: An Interview*, *Radical History Review* 35, 1986, s. 103.

Ne vždy však orientace na raný novověk a opomíjené téma vedly k vzniku mikrohistorické práce. I francouzský filozof a psycholog Michel Foucault se zabýval čarodějnicemi, blázný a židy, tj. osobami vystavenými tlaku ze strany oficiálních institucí, inkvizičních soudů, nemocnic a vězení.²⁵ Foucaultovi však bylo ze strany Ginzburga vyčítáno, že minulost v jeho podání byla ožívána za pomoci moderních vědeckých poznatků. Jestliže místo odpovídající dobové terminologie používal moderního pojmosloví, čtenáři svých děl následně předkládal upravený obraz dřívějšího způsobu myšlení.²⁶ Francouzský vědec se na rozdíl od italského historika cíleně vkládal mezi minulost a přítomnost, aby mohl co nejlépe objasnit všechny zjevné i skryté cíle donucovacích institucí a uplatňovaných „výchovných prostředků“, které představovaly základ „technologie ovládnutí“.²⁷ Prosadil pojem epistémé, jakožto výraz dominantní struktury vztahů, která řídí formy vědění odpovídající určité době.²⁸

Mikrohistorickému přístupu je zpravidla vytýkán nedostatek reprezentativnosti při výběru zkoumaných jevů.²⁹ Podle jakých kritérií jsou vlastně vybíráni jedinci, aby jejich vnější i vnitřní projev byl plně v souladu s obecnou představou společnosti i mentality určitého kolektivu v sledovaném období? O jaké osoby by se zde mělo jednat, aby jejich prostřednictvím bylo možné dospět k zobecnění většiny získaných poznatků? Jestliže se historikové zabývají maličkostmi, nevytvářejí jen jednoduchou, poněkud ilustrativní historii? Odpověď na všechny předložené otázky je nutné hledat v rámci statisticky podloženého konceptu „přirozené výjimky“.

Rebelové, heretici a kriminálníci zcela jednoznačně náležejí k těm příslušníkům nižších sociálních vrstev, kteří na rozdíl od „slušných lidí“ po

24 Označení „laboratoř řemesla“ ve vztahu k období raného novověku u nás poprvé použil Václav BŮŽEK, *Regionální dějiny v České republice*. Stav a perspektivy bádání s důrazem na raný novověk, in: Jiří Pešek (ed.), VIII. sjezd českých historiků (Hradec Králové 10.–12. září 1999), Praha 2000, s. 41.

25 Např. Michel FOUCAULT, *Dějiny šílenství*. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha 1994.

26 Z uvedené příčiny i Natalie Zemon Davisová kritizovala Le Roy Ladurie, který při popisu případu jednoho františkánského mnicha ve své práci Montaignou použil termín „homosexualita“, přestože je zcela v rozporu s pojmoslovím z počátku 14. století. Srov. Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Ke vztahu historiografie a antropologie: perspektivy aplikování antropologických přístupů na historický výzkum*, ČL 82, 1995, s. 104.

27 Hayden V. WHITE, *Foucault Decoded: Notes from the Underground*, *History and Theory* 12, 1973, s. 51.

28 Proměny historického diskursu jsou přiblíženy v práci M. FOUCAULT, *Archéologie du savoir*, Paris 1969; srov. TÝŽ, *Diskurs, Autor, Genealogie*, Praha 1994; TÝŽ, *Myšlení vnějšku*, Praha 1996.

29 Srov. C. GINZBURG, *Sýr a červi*, s. 17.

sobě zanechali dostatečné množství informací obsažených v písemných pramenech. Jejich společenské postavení i vystupování je z dnešního pohledu poněkud neobvyklé, neboť prostřednictvím odporu proti autoritativní vládě se stali nositeli zcela adekvátního způsobu chování části místního obyvatelstva. Zavržením hodné postoje a projevy některých příslušníků okrajových vrstev venkovské i městské společnosti se tak staly zcela přirozenými pro všechny, kteří neměli jiné možnosti k zajištění obživy nebo odčinění pocíťované křivdy. Přestože jejich chování bylo zcela v rozporu s obvyklými normami světské či církevní správy, zpravidla odráželo společenské prostředí, ze kterého vzešli i zcela bezúhonní lidé.⁵⁰

Jak konkrétně lze vysvětlit Ginzburgův odkaz na „normální neobyčejné“?⁵¹ Je-li historik odkázán na trestněprávní agendu, překročení právní normy se jeví normálním, neboť násilí obvyklé pro pozdně středověký nebo raně novověký svět nebylo nikdy sociálně ani politicky diskriminující, obdobně jako drobné krádeže ani dnes nejsou nikterak výjimečné. Ve srovnání s řadovými zdroji informací má takový i řídce zastoupený pramen mnohem větší výpovědní hodnotu. Příslušníci okrajových vrstev následně mohou podat mnohem přesvědčivější obraz společnosti než osoby pocházející z jejího středu. Doklad o soudobé diskriminaci svobodných matek tak může být mnohem důležitější než obvyklá matriční evidence manželských dětí.⁵² Americká historička Natalie Zemon Davisová za hlavní přínos mikrohistorie považuje přiblížení hranic lidských možností odpovídajících určitému období. Z jejího pohledu je vše, co bylo doložitelné na příkladu mlynáře Menocchia žijícího ve furlánské vesnici na sklonku 16. století, plně v souladu s obecným stavem víry a bezvěrectví v daném období.⁵³ Nejen nízký počet zkoumaných jevů, ale i jeden případ tak může přispět k vytvoření mikrohistorického modelu společnosti⁵⁴ založeného na principu „hustého popisu“,⁵⁵ který by zaručoval detailní obraz určité situace.⁵⁶

50 Srov. rozbor jednotlivých příběhů, které publikovali např. Richard van DÜLMEN (ed.), *Dynamik der Tradition*. Studien zur historischen Kulturforschung IV, Frankfurt am Main 1992; Norbert SCHINDLER, *Wiederspenstige Leute*. Studien zur Volkskultur in der frühen Neuzeit, Frankfurt am Main 1992.

51 C. GINZBURG, *Sýr a červi*, s. 18.

52 C. GINZBURG – C. PONI, *Was ist Mikro-geschichte*, Geschichtswerkstatt 6, 1985, s. 48–52.

53 Otto ULBRICHT, *Mikrogeschichte: Versuch einer Vorstellung*, Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 45, 1994, s. 359.

54 Hans MEDICK, „Missionare im Ruderboot?“ Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Sozialgeschichte, Geschichte und Gesellschaft (dále GG) 10, 1984, s. 302.

55 C. GEERTZ (ed.), *Dichte Beschreibung*.

Na základě „průkazného vzoru“ tak mohou být doložitelné i zcela neznámé jevy, jejichž identifikace je uskutečnitelná spíše na základě bezvýznamných znaků než prostřednictvím stále se opakujících kvantitativních ukazatelů.⁵⁷ Ginzburg se tak nechal inspirovat dějinami umění, psychoanalýzou i kriminalistikou, jež zvláště na sklonku 19. století prodělaly nebývalý rozvoj v západní Evropě. Morelliho dějiny malířství tehdy byly koncipovány s ohledem k okrajovým znakům, např. tvaru uší, zatímco Freudovo pojetí psychoanalýzy spočívalo v předvídání „tajných a zatajovaných informací“ doložitelných na základě slovního přeřeknutí či jiných nevědomých symptomů. V souvislosti s Galtonovou „metodou otisků prstů“ nelze na sklonku 19. století opomenout ani rozvoj kriminalistiky, který Arthur Conan Doyle demonstroval na základě příběhů Sherlocka Holmese. Pro metodu posudkového znaleství uměleckých předmětů, psychiatrické diagnózy, kriminalistické detekce i mikrohistorie je společné užití „diagnostické metody“.⁵⁸

Mikrohistorický výzkum by měl pak v mnohém připomínat práci lékaře, který chorobu určuje spíše na základě vedlejších znaků, protože ji přímo není schopen stanovit. Historik následně zcela nezávisle konfrontuje detaily prokazatelné na základě psaných (např. trestněprávní agenda – doslovné citace) i nepsaných pramenů (např. obraz – detail nosu nebo uší). Obdobně jako lovec prostřednictvím stop zvěře či detektiv za pomoci otisků prstů také historik dospívá k identifikaci existujícího, zcela neznámého jedince. Zároveň však bere v úvahu i výzkum, jehož podstata je založena na základě výběru té nejpravděpodobnější varianty nabízejících se ze všech možností. Důkazy, které jsou za pomoci uvedených postupů získávány, však mají „hypotetický charakter“.

Mikrohistorické argumenty jsou zranitelné především v důsledku svého periodického opakování. Všechny interpretace domněnek lze přirovnat k vzájemné výměně mezi celkem a jeho částicemi. Při jejím posuzování, ve snaze vyvarovat se zbytečných omylů, je důležité hledání vzájemného sbíhání se několika „zcela nezávislých nitek vyšetřování“, které mohou vyvrátit určitou pravděpodobnost omylu. Ovšem i tak zůstává aktuální otázka, kdy podobnosti doložených jevů představují opravdové konvergence a kdy

56 W. SCHULZE, *Mikrohistorie versus Makrohistorie*. Anmerkungen zu einem aktuellen Thema, in: Christian Meier – Jörn Rüsen (edd.), *Historische Methode*, München 1988, s. 340–341.

57 Srov. C. GINZBURG, *Sýr a červi*, s. 17.

58 Blíže TÝŽ, *Spurensicherung*. Der Jäger entziffert die Fährte, Sherlock Holmes nimmt die Lupe, Freud liest Morelli – die Wissenschaft auf die Suche nach sich selbst, *Freubeuter* 3, 1980, s. 7–17; 4, 1981, s. 11–36.

se jedná o pouhou souhru náhod. Uvedený problém je nejlépe řešitelný za pomoci „přímého důkazu“, který však zůstává vně zkoumaného objektu; např. písemné smlouvy nejlépe dokazují, že jeden a týž malíř mohl namalovat dva naprosto odlišné obrazy. Nejlepší způsob interpretace je také v případě mikrohistorické analýzy založen na co nejmenším počtu používaných hypotéz.³⁹

3. Gender studies, historická antropologie, prosopografický výzkum a mikroanalýza

Stoupenci mikrohistorie však mnohdy až do krajnosti „obřezali“ obvyklou historickou praxi, aby co nejlépe mohli oponovat zřetelné převaze neosobních struktur a sil nad lidským individuem. Hlavní přínos mikroanalýzy je tedy nutné spatřovat především v možnosti objasnění historické příčiny určitého jevu pouze na úrovni malých skupin, v nichž se odehrává skutečný život. V dějinném vývoji se tak oprávněného ocenění dostalo roli žen, které ačkoliv tvořily výraznou složku populace, z hlediska společenského významu zůstávaly opomíjeny. Mikrohistorické výzkumy orientované na osobní sféru však napomohly k odhalení jejich univerzální role.

V souvislosti s problematikou žen a vzájemných vztahů příslušníků obou pohlaví je nutné zmínit též historickou antropologii.⁴⁰ Na rozdíl od mikrohistorie se nezabývá pouze opomíjenými tématy, ale sleduje např. vzájemnou souvislost mezi příbuzenskými vazbami a hmotnou kulturou⁴¹ nebo symbolickými a magickými rituály.⁴² Důležitá je však i její orientace na „celý komplex“ společenských vztahů a vazeb. Claude Lévi-Strauss, který se před více jak třiceti lety zařadil Marxovým výrokiem, že „lidé tvoří dějiny, avšak nevědí o tom“, poukazoval na vzájemnou součinnost historie s antropologií.⁴³ Ve společné cestě jim však brání množství překážek, především odlišný způsob dokumentace.⁴⁴

39 V literatuře bývá označován termínem „Ginzburgova břitva“, srov. E. MUIR, *Introduction*, s. 19–20.

40 Blíže Gisela BECK, *Geschichte, Frauengeschichte, Geschlechtergeschichte*, GG 14, 1988, s. 364–391.

41 Srov. Jack GOODY, *The development of the family and marriage in Europe*, Cambridge 1985.

42 Srov. Richard van DÜLMEN, *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit (16.–18. Jahrhundert)*, Bd. 3: Religion, Magie, Aufklärung, München 1994.

43 Claude LÉVI-STRAUSS, *Structural Anthropology*, Garden City–New York 1967, s. 24; srov. Philippe DESCOLA, *Claude Lévi-Strauss, strukturální antropologie a strukturalistická etnologie*, ČL 84, 1997, s. 1–13.

44 Blíže V. SOUKUP, *Přehled*, s. 25–198.

Složitost společenských vztahů, které mohou antropologové rekonstruovat přímo v terénu, zůstává v přímém rozporu s jednostranností archivních pramenů, které historikovi slouží jako podklad pro uskutečnění dodatečného terénního výzkumu. Každý pramen, který vznikl v určitých společenských podmínkách, musel být legalizován soudobou mocenskou institucí. Kromě tendenčnosti informačního zdroje však nelze opomenout ani jeho neúplnost. Jestliže v matrikách narozených jsou rozlišováni rodiče, děti a jejich kmotři, v pozemkových knihách se hovoří o starém a novém majiteli nemovitosti, v trestně právní agendě figurují žalobci a obžalovaní, aniž by byl prokazatelný souhrn všech vztahů, v nichž se určitý jedinec nacházel.

Důležitým vodítkem při poznávání identity i okolností života jednotlivce však i nadále zůstávají osobní jména, jež historické demografii umožnila sledování životního cyklu na základě metody rekonstrukce rodin. I uvedeným způsobem je postupně zviditelnováno velké množství osob, které by jinak zůstaly jen anonymními účastníky populačního vývoje. Jejich sledování však neprobíhá na bázi „normálního neobyčejného“, ale „řadového“.⁴⁵ Osobních jmen lze však využít nejen k demografickým výzkumům, ale zároveň zůstávají důležitým vodítkem při prosopografických výzkumech prováděných na základě mikroanalýzy. Jméno jednotlivce, ať už náležel ke společenským elitám či nikoliv, lze dohledávat na základě kvalitativně i kvantitativně velice odlišné pramenné základny. Jednotlivé osoby jsou tak sledovány v celé síti vztahů a vazeb, od nichž se zároveň odvíjejí konkrétní osobní i skupinové strategie.

Na počátku sedmdesátých let 20. století byly rozlišovány pouze dva hlavní proudy prosopografických výzkumů: kvalitativní, zaměřený na studium politických nebo kulturních elit, a kvantitativní, s cílem výzkumu širších sociálních vrstev.⁴⁶ V souvislosti s mikrohistorií je však zvláštní důraz kladen na vzájemnou kombinaci uvedených směrů tak, aby byl umožněn důslednější pohled „zespodu“, který by neměl odporovat ani zásadám „řadového“ výzkumu. Kvalitativní výzkum je velice náročný, a tak je z pohledu mikrohistorie uplatňován pouze na příkladu určitého okruhu osob, pro něž se dochoval dostatečný počet pramenných informací. „Menšinové skupiny“, jejichž obraz je poměrně často přibližován na základě trestně-

45 Tuto metodu začali prosazovat Michel FLEURY – Louis HENRY, *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, Paris 1965. Českému prostředí ji přiblížili Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 250–255.

46 Lawrence STONE, *Prosopography*, Deadalus 100, 1971, s. 46–79.

právní agendy, se sice bouří proti přesvědčení většiny, ale zároveň podávají i skutečný obraz života obyčejných lidí, kteří představovali obvyklou „výjimku z pravidla“. Pokud prameny mlčí o životě nižších společenských vrstev, pak jeden výjimečný a zároveň i jedinečný případ může odhalit mnohem více než tisíc stereotypních jevů, kterými se zabývá „řadový“ výzkum. Zcela okrajové skutečnosti tak mohou představovat klíč k minulosti, která je prokazatelná pouze nepřímou metodou na základě písemných pramenů.

Mikrohistorická analýza má tedy dvě základní podoby. Život lidí sleduje nejenom ve zmenšeném prostoru, ale i v rámci neviditelných struktur, které dokládají celkový rozsah a složitost osobních kontaktů jednotlivce. Mikrohistorii je tedy nutné chápat především jako „vědu o skutečném životě“, který pramení z vnějšího projevu i z vnitřního přesvědčení každého člověka. Zároveň však umožňuje i ověření správnosti již dříve vypracovaných a následně uplatňovaných makrohistorických koncepcí v té nejnižší, tj. mikrohistorické rovině.⁴⁷ Detailní rozbor určitých jevů tak může přispět k lepšímu pochopení či dokonce vyvrácení dřívějších interpretací i abstraktních analýz.

Ne vždy však musí mikroskopické bádání směřovat k obrazu jednoho člověka a jeho nitra, jak tomu bylo v případě Ginzburgovy práce *Sýr a červi*. Ať už jsou mikrohistorické studie orientovány kulturně či sociálněhistoricky, a zvláště snaží-li se podat obraz každodennosti,⁴⁸ zpravidla věnují pozornost životu lidí v jedné lokalitě.⁴⁹ Na základě prosopografické rekonstrukce i mikrohistorické analýzy společenských vztahů a vazeb prokazatelných pouze v rámci širšího dějinného kontextu tak dochází k odhalování pravé podstaty existence lidské společnosti, která je z pohledu makrohistorie snadno přehlédnutelná. Giovanni Levi na příkladu piemontské obce Santena doložil, že stanovení nižší ceny pozemku v oblasti hornoitalského venkova nebylo závislé ani tak na půdní bonitě, jak bylo dříve zdůrazňováno, ale na vzájemném rodinném nebo příbuzenském poměru

47 Blíže C. GINZBURG – C. PONI, *The Name*, s. 8–9.

48 Srov. Carola LIPP, *Alltagskulturforschung im Grenzbereich von Volkskunde, Soziologie und Geschichte*. Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts, *Zeitschrift für Volkskunde* 89, 1993, s. 1–33.

49 Např. Rainer BECK, *Unterfinning*. Ländliche Welt vor Anbruch der Moderne, München 1993, srov. kritické připomínky Jan PETERS, *Mikrohistorie ökonomisch? Bemerkungen zu Rainer Beck, Unterfinning. Ländliche Welt vor Anbruch der Moderne*, HA 2, 1994, s. 308–312; Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien, Höfe* (Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650–1860), Göttingen 1994.

mezi osobou prodávajícího a kupujícího.⁵⁰ Na roli příbuzenských vazeb však v souvislosti s dějinami jedné lokality upozornil i David Warren Sabean na příkladu württemberské obce Neckarhausen.⁵¹

Možnost rekonstrukce životního a rodinného cyklu zaujala také Jürgen Schlumbohma,⁵² který na příkladu německého Belmu dospěl k poznání životních osudů jednotlivců i celých rodin. Prostřednictvím mikrohistorické analýzy se snažil doložit určitou míru vzájemné souvislosti mezi sociálními, demografickými a ekonomickými jevy v mikroregionálním měřítku, aniž by však chtěl prokázat, že makrohistorickým, resp. obecným dějinám nově přísluší jen vedlejší role. Jürgen Schlumbohm zde začal prosazovat nutnost výzkumu vzájemné interakce „velkých“ a „malých“ dějin.⁵³ Rozbohem individuálních jevů, jež nebyly pouhou ilustrací kvantitativních ukazatelů obsažených v tabulkách a grafech, dospěl k mnohvrstevnému obrazu vývoje venkovské společnosti.

4. Region v „mikroskopickém pohledu“ a ve vztahu k dějinám každodennosti

V souvislosti s rozbohem podstaty mezilidských vztahů i charakteru sociálních a ekonomických struktur byl hledán určitý kompromis mezi mikrohistorií, historickou antropologií a dějinami každodennosti, které „mikroskopickou metodu“ využívají, aniž by však byly odkázány pouze na ni.⁵⁴ Mikrohistorická bádání často vycházejí z určité koncepce regionálních dě-

50 Giovanni LEVI, *Das immaterielle Erbe*. Eine bäuerliche Welt an der Schwelle zur Moderne, Berlin 1986.

51 David Warren SABEAN, *Property, production, and family in Neckershausen, 1700–1870*, Cambridge 1990; TÝŽ, *Kinship in Neckershausen, 1700–1870*, Cambridge 1998. Srov. kritické připomínky Thomas SOKOLL, *Familien hausen*. Überlegungen zu David Sabean Studie über Eigentum, Production und Familie in Neckarhausen 1700–1870, HA 3, 1995, s. 335–348.

52 Srov. Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien und Höfe* (Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels in proto-industrieller Zeit, 1650–1860), Göttingen 1994.

53 Srov. J. REVEL, *Micro-analyse et construction du social*, in: týž (ed.), *Jeux d'echelles*. La micro-analyse a l'expérience, Paris 1996, s. 15–36; Bernard LEPETIT, *De l'échelle en histoire*, tamtéž, s. 71–94; J. SCHLUMBOHM, *Mikrogeschichte – Makrogeschichte: Zur Eröffnung einer Debatte*, in: týž (ed.), *Mikrogeschichte – Makrogeschichte: komplementär oder inkommensurabel?*, Göttingen 1998, s. 7–32.

54 Srov. Ruth–E. MOHRMAN, *Alltagswelt im Land Braunschweig*. Städtische und ländliche Wolkenkultur vom 16. bis zum frühen 20. Jahrhundert I–II, Münster 1990; Albert SCHNYDLER–BURGHARTZ, *Alltag und Lebensformen auf der Basler Landschaft um 1700*. Vorindustrielle, ländliche Kultur und Gesellschaft aus mikrohistorischer Perspektive – Bretzwil und das obere Waldenburger Amt von 1690 bis 1750, Liestal 1992.

jin.⁵⁵ Jestliže Ginzburga k sepsání jeho stěžejního díla opravňovala znalost italského Furlánska, Davisovou na území Francie pak inspirovaly nejenom dějiny 16. století, ale i prostředí Lyonu.⁵⁶

Lze tedy regionální výzkumy považovat za určitý přínos k rozvoji mikrohistorie, přestože se plně neztotožňují se všemi obecnými znaky zmíněné metody? Pokud jsou lokální výzkumy založeny pouze na bázi deskriptivní metody, resp. spočívá-li jejich podstata v pouhém popisu událostí, i přes velice zúžený úhel pohledu je nelze označit za mikrohistorické. Na druhé straně však ani komparativní analýza několika obdobných jevů nemusí vždy představovat odpovídající záruku uskutečnění mikroanalýzy. Ba naopak, mnohdy vede pouze k uplatňování ilustrativní metody, která na příkladu vymezeného teritoria potvrzuje již předem stanovené teorie.⁵⁷ Přestože základním předpokladem vhodného uplatnění mikrohistorie i nadále zůstává znalost určité oblasti, ne každý regionální historik se dokáže přenést do role nestranného pozorovatele, který by byl schopen fundovaně posoudit zkoumanou problematiku. Užítí mikrohistorické metody však není vhodným řešením ani v případě historika neznalého místních reálií.

Volba určitého mikrohistorického tématu je usměrňována existencí vhodné pramenné základny (např. trestněprávní agendy). V zájmu zvýšení její výpovědní hodnoty je však nutné zvolené typy pramenů vzájemně kombinovat (např. matriky, pozemkové knihy, poddanské knihy apod.). V závislosti na existenci vhodného zdroje informací by neměl být podceňován princip reprezentativní volby zkoumaného teritoria. Mikrohistorie by v rámci „normálního neobyčejného“ neměla dokládat pouze „výjimky z pravidla“, ale jevy dokumentující skutečný život lidí ve vztahu k určitému vnějšímu prostředí. Uvedená podmínka však může být splněna pouze na

55 Převládající koncepce evropských regionálních dějin shrnul A. FLÜGEL, *Regionalgeschichte in Europa – eine Nachlese*, in: Stefan Brakensiek – Axel Flügel (edd.), *Regionalgeschichte in Europa. Methoden und Erträge der Forschung zum 16. bis 19. Jahrhundert*, Paderborn 2000, s. 275–292. Problematikou vztahu regionálních dějin a mikrohistorie se zabývali Wolfgang KAISER, *Regionalgeschichte, Mikro-Historie und segmentierte Öffentlichkeiten. Ein vergleichender Blick auf die Methodendiskussion*, tamtéž, s. 25–44; Werner TROBBACH, *Von der Dorfgeschichte zur Mikrohistorie: Transformationen in der Historik „kleinsten Teilen“*, tamtéž, s. 171–195

56 Srov. N. Z. DAVIS, *Frauen und Gesellschaft am Beginn der Neuzeit*, Frankfurt am Main 1989.

57 Ilustrativní obraz každodenního života zcela přesvědčivě podal R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999. Srov. recenze, které publikovali např. Petra BRABCOVÁ, *Časopis Matice moravské* 158, 1999, s. 235–238, Markéta HÖLUBOVÁ, *ČL* 87, 2000, s. 280–281, E. MAUR, *Historická demografie* 23, 1999, s. 189–195 a Alice VELKOVÁ, *Tvar* č. 7 ze dne 1. dubna 1999, s. 22–23.

základě společné volby vhodného tématu i prostředí. Například Peter Sahlins na příkladu obce rozkládající se v jednom pyrenejském údolí systematicky sledoval změny v životě i myšlení venkovského obyvatelstva, které s sebou přinášely časté úpravy španělsko-francouzské hranice.⁵⁸

Regionální historik zná důvěrně místní realie, takže v mikrohistorické rovině by měl mnohem lépe rozpoznat dílčí zvláštnosti od obvyklého dějinného vývoje. Mnohdy si přitom vypomáhá kvantitativními ukazateli, které však italská tvůrce mikrohistorie důsledně odmítají. Lokální vývoj ve smyslu „odlehlejších dějin“ je vnímán ryze mikrohistoricky, s cílem přispět k objasnění obecných zákonitostí dějinného vývoje na regionální úrovni.⁵⁹ Jestliže na příkladu jedné osoby je možné charakterizovat celou společenskou vrstvu, proč by reprezentativně zvolená lokalita či část určitého území nemohly vypovídat o proměnách venkovského nebo městského prostředí, ke kterým docházelo během delšího časového období?

Zatímco italské pojetí mikrohistorie bylo koncipováno především s ohledem k dějinám mentalit, v případě německé historiografie se jednalo o opozici vůči „velkým dějinám“, avšak nikterak cizí jí nebyla ani představa člověka zasazeného do již dříve vymezených společenských struktur. Jestliže bychom si historiky, obdobně jako Fernand Braudel,⁶⁰ obrazně rozdělili na „parašutisty“ pohlížející z výšin směrem dolů a „houbaře“ pohybující se zrakem těsně při zemi, „rozhled“ mikrohistorika je nutné vnímat na omezené úrovni, pouze v rámci možností mikroskopu.⁶¹ Umožňuje shlédnout detaily určitých jevů, které však i nadále zůstávají být součástí celku. A tak i z pohledu mikrohistorie je jedinec vnímán jako pevná součást mnohdy velice složité sociální a ekonomické struktury.⁶²

Zájem o velké množství „malých lidí“, resp. „lidiček“ náležejících k určité lokalitě či regionu, pramenil ze snahy o provedení co nejobektivnější mikrohistorické analýzy. Jestliže německá poválečná historiografie byla ve

58 Peter SAHLINS, *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*, Berkeley–Los Angeles–Oxford 1989.

59 Srov. H. MEDICK, *Weben und Überleben in Laichingen 1650–1900*, Göttingen 1996, zvl. s. 15–37 (*Entlegene Geschichte? Lokalgeschichte als mikro-historisch begründete Allgemeine Geschichte*).

60 Srov. Olwen HUFTON, *Fernand Braudel, Past and Present* 112, 1986, s. 212.

61 P. BURKE, *History and Social Theory*, Cambridge 1992, s. 38 („from the telescope to the microscope“).

62 H. MEDICK, *Entlegene Geschichte? Sozialgeschichte und Mikro-Historie im Blickfeld der Kulturanthropologie*, in: Joachim Mathes (ed.), *Zwischen den Kulturen? Die Sozialwissenschaften vor dem Problem des Kulturvergleichs (=Soziale Welt. Zeitschrift für sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis, Sonderband 8, 1992)*, s. 167–178.

znamení některých „velkých teorií“,⁶⁵ teprve devadesátá léta 20. století umožnila ověření jejich správnosti za pomoci mikrohistorie.⁶⁴ Vzorem pro uskutečnění mikrohistorické analýzy se zde v mnohém stala francouzská metoda rekonstrukce rodin, která na základě osobních jmen umožnila identifikovat základní životní mezníky jednotlivce (narození, sňatek a úmrtí),⁶⁵ nikterak nevyjímaje ani jeho postavení v rodině a ve společnosti. Na území Německa lze za předchůdce mikrohistorického bádání považovat Arthura Imhofa, který na „odlišťené dějiny“, jakožto produkt přílišného uplatňování kvantitativních metod, reagoval prostřednictvím své práce *Die verlorenen Welten*.⁶⁶ První kapitola jeho knihy je věnována možností poznání Johannese Hoose, hospodáře na statku v severohesenském Leimbachu, který žil na přelomu 17. a 18. století. Na základě matrik, katastrů, testamentů a kupních smluv se zmíněný autor pokusil o přiblížení lidských osudů z pozice jejich aktérů.⁶⁷

Na příkladu württemberské obce Laichingen Hans Medick zkoumal, do jaké míry ekonomický rozvoj a následné změny sociální struktury mohly ovlivňovat život člověka i celé venkovské společnosti v oblasti s rozvinutou textilní výrobou. Na rozdíl od Arthura Imhofa však již dějinný vývoj v regionálním měřítku posuzoval komplexně, ve vztahu k jednotlivým, postupně probíhajícím ekonomickým, sociálním a demografickým změnám, které přímo či nepřímo ovlivňovaly život většiny obyvatelstva v zemi.⁶⁸ Popisné a mnohdy i poněkud jednostranné vnímání regionálních dějin tak bylo

65 Např. „teorie protoindustrializace“: Peter KRIEDTE – H. MEDICK – Jürgen SCHLUMBOHM, *Industrialisierung vor der Industrialisierung*, Göttingen 1977; Markus CERMAN – Sheliagh OGILVIE (edd.), *Proto-industrialisierung in Europa*, Wien 1994; kritické připomínky Eckart SCHREMMER, *Industrialisierung vor der Industrialisierung*. Anmerkung zu einem Konzept der Proto-Industrialisierung, GG 6, 1980, s. 420–448; český komentář podal Milan MÝŠKA, *Protoindustrializace* (Čtvrtstoletá bilance jednoho historického paradigmatu), ČČH 92, 1994, s. 759–774.

64 Srov. „Neigung zum mikrohistorischen Klein-Klein“ Jürgen KOCKA, *Sozialgeschichte zwischen Struktur und Erfahrung*. Die Herausforderung der Alltagsgeschichte, in: týž, *Geschichte und Aufklärung*, Göttingen 1989, s. 43.

65 Klasický příklad rekonstrukce rodin podali Etienne GAUTIER – Louis HENRY, *La population de Crulai, paroisse normande* (=Institut national d'études démographiques. Travaux et documents, cahier 33), Paris 1958.

66 Arthur E. IMHOF, *Die verlorenen Welten*. Alltagsbewältigung durch unsere Vorfahren, München 1984.

67 K možnostem lokálních výzkumů na území Německa Hannes HEER – Volker ULLRICH (edd.), *Geschichte entdecken*. Erfahrungen und Projekte der neuen Geschichtsbewegung, Reinbek bei Hamburg 1985, s. 75–114.

68 Srov. S. BRAKENSIEK, *Regionalgeschichte als Sozialgeschichte*. Studien zur ländlichen Gesellschaft im deutschsprachigen Raum, in: týž – A. Flügel (edd.), *Regional*

konfrontováno s komplexním a zároveň i analytickým pojetím mikrohistorie.

5. Mikrohistorie pod vlivem kvantitativních metod a francouzské školy *Annales*

Pod vlivem francouzské školy *Annales* je v případě německé historiografie prokazatelný příklon k číselným ukazatelům a využití výpočetní techniky při zkoumání reprezentativního vzorku anonymního venkovského obyvatelstva.⁶⁹ V zájmu ověřování správnosti teorie protoindustrializace byla dokonce vypracována koncepce kvantitativní mikroanalýzy založená na principu sledování dlouhého období „longue durée“ na příkladu jedné lokality.⁷⁰ Zatímco italská historiografie se prostřednictvím mikrohistorie chtěla zbavit koncepčního vlivu francouzských historiků, v německém prostředí byl prokazatelný zcela opačný vývojový trend.

Škola *Annales*, i přes svou zjevnou orientaci na strukturální pojetí dějin,⁷¹ nikterak neodmítala dějiny mentalit, lokalit i jednotlivců, neboť „zkoumání detailů v rámci celku“ i z jejího pohledu představovalo odpovídající nástroj k odhalení dějinných souvislostí i samotné podstaty historického vývoje. „Za konkrétními rysy krajiny, za náradím nebo za stroji, za zdánlivě ledovým chladem písemných památek, za institucemi, které na první pohled nemají nic společného s těmi, kteří je ustavili, se snaží historik objevit lidi... Pravý historik připomíná pohádkového lidožrouta. Ví, že jeho loviště musí být cítit pachem člověčiny... Co pokaždé tak naléhavě volalo po tom, aby do výkladu zasáhla historie? Skutečnost, že na scénu vystoupil člověk.“⁷²

Ostatně i Le Roy Ladurie v úvodu ke své práci *Sedláci z Languedocku*⁷³ uvedl, že jako historik s omezenými prostředky se pokusil o výklad dějin ve

geschichte, s. 197–251; Dorothee RIPPMANN – A. SCHNYDER, *Regionalgeschichte und Öffentlichkeit*. Das Beispiel der Forschungsstelle Baselbieter Geschichte, tamtéž, s. 253–274.

69 Cambridge Group for the History of Population and Social Structure rozpracovala metodu „nominal record linkage“. Blíže Edward Anthony WRIGLEY (ed.), *Identifying People in the Past*. London 1973.

70 H. MEDICK, *Weben*, s. 207–211; srov. Pat HUDSON, *Regionalgeschichte in Großbritannien*. Historiographie und Zukunftsaussichten, in: S. BRAKENSIEK – A. FLÜGEL (edd.), *Regionalgeschichte*, s. 1–16; Gérard GAYOT, *Das Gewerbeviertel – ein nützliches Konzept für die regionale Wirtschaftsgeschichte?*, tamtéž, s. 17–23.

71 Blíže P. BURKE, *Offene Geschichte*. Die Schule der „Annales“, Berlin 1991; M. ERBE, *Zur neueren französischen Geschichtsforschung*, Darmstadt 1979.

72 Srov. Marc BLOCH, *Obrana historie, aneb historik a jeho řemeslo*, Praha 1967, s. 30–31.

73 Emmanuel LE ROY LADURIE, *Les Paysans de Languedoc 1–2*, Paris 1966; vyšlo též německy pod názvem *Die Bauern des Languedoc*, München 1990.

stylu „histoire totale“.⁷⁴ Na základě daňových příznání, katastrů, notářských záznamů, pracovních smluv i účetních knih podal obraz sociálního vývoje v oblasti Languedocku během 14.–18. století. Uvedená problematika tak byla zkoumána na příkladu období, kdy zemědělská půda představovala zjevný kapitál, který, nehledě k období morových epidemií, nepřízní počasí či nebývalého nárůstu obyvatelstva, umožňoval zrod raně novověké venkovské společnosti. Obdobně jako v případě württemberské obce Laichingen, tak i v oblasti jihofrancouzského Languedocku se s pomocí dílčích informací podařilo prokázat, že za jeden ze základních předpokladů objektivního posouzení dějinného vývoje lze pokládat skutečnou mikrohistorickou analýzu.

Systematický výzkum jediné obce i celého regionu může v rámci každodennosti přispět k lepšímu pochopení minulosti. Na příkladu nevelké pyrenejské obce Montailou to prokázal francouzský historik Le Roy Ladurie.⁷⁵ Sonda do každodenního života venkovského obyvatelstva zde byla provedena na základě unikátních inkvizičních protokolů z let 1318–1325, kterých francouzští historikové dříve využívali pouze ve vztahu k dějinám inkvizice a kacířství. Místní farář, společně se svým bratrem zastávajícím funkci rychtáře, prostřednictvím příbuzenských vztahů, protekcí a známostí ovládal život celé vesnice, jejíž obyvatelstvo bylo navíc ovlivněno též katarskou herezí. Odmítání platby desátku však přispělo nejenom k tomu, že venkované stanuli před inkvizičním tribunálem, kterému zůstaly neutaženy obvyklé mocenské praktiky faráře i rychtáře, ani každodenní život obyvatelstva vesnice nevyjímaje.⁷⁶

V souvislosti s výzkumem obce Laichingen však nebyla k dispozici žádná výjimečná trestněprávní agenda, ale celá řada informací obsažených v nejružnějších typech řadových pramenů. Na základě osobních jmen byla zprvu provedena rekonstrukce rodin, aby zároveň mohly být dohledány i všechny ostatní informace týkající se jejich sociálního stavu a economic-

74 Blíže Jacques LE GOFF – Pierre TOUBERT, *Une histoire totale du Moyen Age estelle possible?* in: Tendances, perspectives et méthodes de l'histoire médiévale I, Paris 1977, s. 31–44.

75 TÝŽ, *Montailou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris 1975; vyšlo též německy pod názvem *Montailou*. Ein Dorf vor dem Inquisitor 1294 bis 1324, Frankfurt am Main–Berlin–Wien 1980. Ke koncepci dějin mentalit v mikrohistorickém měřítku srov. TÝŽ, *Karneval in Romans*. Eine Revolte und ihr blutiges Ende 1579–1580, Stuttgart 1982.

76 Na uvedenou práci, jakožto cestu k poznání každodennosti, upozornili Petr CHARVÁT – Zdeněk SMETÁNKA, *Montailou – možnosti poznání života středověké vesnice*, ČSČH 30, 1982, s. 219–235.

kého zázemí venkovanů. V souladu s koncepcí mikrohistorie byl uvedeným způsobem preferován zájem o každého jednotlivce, který přebýval na území obce během zkoumaného „dlouhého období“.⁷⁷ A tak zprvu, prostřednictvím pramenné základny, musela být vytvořena databanka, jejíž vyhodnocení bylo následně umožněno speciálně sestaveným počítačovým programem.⁷⁸ Uvedeným způsobem byla provedena velice rozsáhlá analýza každodenního života venkovské společnosti, který byl odlišný v závislosti na jednotlivých fázích životního cyklu každého jednotlivce.

Všechny zmíněné jevy byly zkoumány v místní i obecné rovině tak, aby mohly být prokazatelné v rámci sociálních, ekonomických i kulturních vztahů a vazeb, které byly již dříve doloženy, prozkoumány i interpretovány. Uvedeným způsobem byla postupně prověřována vzájemná souvislost mezi subjektem a jeho vnějším prostředím, sociálními a ekonomickými strukturami, které jej obklopovaly a k nimž zároveň náležel. Současně však bylo sledováno, do jaké míry v každodenním životě venkovana mohlo převažovat prosazování vlastních osobních či ekonomických zájmů nad potřebami vrchnosti nebo místního venkovského společenství. Každý jedinec byl uvedeným způsobem posuzován nejenom ve vzájemných vztazích k ostatním lidem žijícím ve vsi a jejím okolí, ale i s ohledem k převládajícím sociálním, hospodářským, kulturním i politickým poměrům. Tak byla zaručena konfrontace mezi mnohdy abstraktními teoriemi a interpretační skutečně životní praxe. Na základě uvedených zjištění je patrná nutnost vzájemné interakce mezi makro- a mikrohistorickým pojetím dějin.

V případě západoněmecké historiografie sedmdesátých a osmdesátých let 20. století byla všechna dílčí mikrohistorická bádání prováděna na pozadí střetu stoupenců výzkumu každodennosti a obecného pojetí sociálních dějin. Obraz každodenního života i v rámci „dějin života a zkušeností“ nabízel nové možnosti vnímání historického vývoje.⁷⁹ Přestože obdobné výzkumy spadají spíše do oblasti etnologie, nelze při nich opomenout prosa-

77 K německé koncepci mikrohistorie blíže H. MEDICK, *Mikro-Historie*, in: W. SCHULZE, *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikrohistorie*, Göttingen 1994, s. 40–53.

78 Autorem speciálního programu KLEO, který byl vyvinut za účelem provedení mikrohistorické analýzy, se stal Manfred Thaler. Blíže Manfred THALER, *Praktische Probleme bei der interdisziplinären Untersuchung von Gemeinschaften „langer Dauer“*, in: Gerhard A. RITTER – Rudolf VIERHAUS (edd.), *Aspekte der Historischen Forschung in Frankreich und Deutschland (=Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 69)*, Göttingen 1981, s. 172–189.

79 Alf LÜDTKE, *Einleitung*. Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte? in: týž, *Alltagsgeschichte (Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen)*, Frankfurt am Main–New York 1989, s. 9–47.

zování potřeby nestranného pozorovatele, který od poznání určitého detailu směřuje k charakteristice celku.

Rozsáhlé německé mikrohistorické studie, které vzešly z pera Jürgena Schlumbohna a Hanse Medicka, použití kvantitativních metod upřednostňují v závislosti na dějinném vývoji, který probíhal v dlouhých epochách. Jejich užití nebylo na škodu celkové koncepce mikrohistorické analýzy. V německy mluvících oblastech však nalezla své uplatnění i mikrohistorie orientovaná na studium mentalit za pomoci historické antropologie. Kolem časopisu *Historische Anthropologie*, který pravidelně vychází již od roku 1993, se soustředila skupina autorů s mikroanalytickým zaměřením. Ostatně jistě ne zcela náhodou se již v prvním ročníku zmíněného periodika objevil Ginzburgův článek shrnující zásady italské koncepce mikrohistorie.⁸⁰

V obou případech rozdílného zaměření mikrohistorických výzkumů je patrná snaha o zobecnění většiny poznatků získaných prostřednictvím „mikroskopického pozorování“. Tak například na základě popisu masopustního veselí, které na sebe v oblasti solnohradského Ramingsteinu vzalo podobu svatby, bylo kromě myšlenkového světa hlavních aktérů charakterizováno též postavení chudiny, obyčejných mužů a žen v raně novověké městské společnosti.⁸¹ Výpovědi účastníků svatby obviněných z čarodějnictví zde umožnily vzájemnou konfrontaci „lidové kultury“ a oficiálních názorů, s nimiž byla obvyklá životní praxe chudiny v rozporu. Obdobná situace je však prokazatelná také na příkladu životních osudů žebráka, které byly prezentovány na základě trestněprávní agendy i osobního deníku.⁸² Zatímco v případě žebrácké svatby je čerpáno z výpovědí několika svědků, v druhém případě pouze jedna osoba dokázala přispět k odhalení podstaty dvou rozdílných světů – žebrácké společnosti a okolního, městského i venkovského prostředí.

6. Regionální dějiny a mikrohistorie v české historiografii

Zájem o dějiny pojaté v mikrohistorickém měřítku má i v české historiografii hluboce zakořeněnou tradici, která pramení ze zájmu o regionální dějiny koncipované v agrárním či spíše vlastivědném duchu.⁸³ Zvláště na

80 C. GINZBURG, *Mikro-Historie*, s. 169–192.

81 N. SCHINDLER, *Die Ramingsteiner Bettlerhochzeit von 1688/89*. Armut, Sexualität und Hexenpolitik in einem Salzburger Bergwerksort des 17. Jahrhunderts, HA 2, 1994, s. 165–192.

82 Otto ULBRICHT, *Die Welt eines Bettlers um 1775*. Johann Gottfried Kästner, HA 2, 1994, s. 371–398.

83 Zvláště na stránkách Časopisu pro dějiny venkova (ČDV), Časopisu rodopisné společnosti československé (ČRS), Časopisu přátel starožitností českých či Českého lidu (ČSPSČ) se již v první polovině 20. století objevily popisné studie věnované proble-

příkladu Antlovy a Pekařovy práce o jihočeských Kojákovcích je však doložitelný jejich popisný a nikoliv analytický charakter.⁸⁴ Zpravidla se jedná o výsledek detailní heuristické práce, jejíž hlavní přínos spočíval v odhalování jmen hospodářů, rozsahu jejich majetku a velikosti pravidelných poddanských dávek. Základní zdroj poznání zde představovaly prameny evidenční povahy, zvláště však urbáře, pozemkové knihy, katastry apod. Jejich prostřednictvím byly na lokální úrovni charakterizovány i některé obecné vývojové trendy.⁸⁵

Zatímco rozvoj agrární historiografie kombinovaný se zájmem o lokální dějiny přispěl ke zviditelnění jmen zcela obyčejných sedláků a chalupníků,⁸⁶ zároveň probíhající rodopisná badání umožnila bližší identifikaci rodinných příslušníků náležejících k jejich domácnostem. Na základě matričních zápisů, poddanských seznamů i zhostních listů tak byla ve vzájemných souvislostech uváděna jména venkovského i městského obyvatelstva.⁸⁷ Nejen v případě hospodářů, ale i jejich rodinných příslušníků se jednalo o „výběr“ dílčích informací shromažďovaných při popisu místního obyvatelstva. Na základě pramenů evidenční povahy začaly být sestavovány četné edice využitelné pro rodopisné i vlastivědné badání.⁸⁸

Přestože i zde ve vztahu k jednotlivým místům a osobám převažuje „zmenšený úhel pohledu“, stalo se tak pouze v duchu popisného pozitivismu.⁸⁹ Ať už se jedná o koncepci mikrohistorie směřující k dějinám mentalit či historické antropologii nebo usilující o vzájemný kompromis mezi strukturálním pojetím dějin a uplatněním kvantitativních metod, její podstata nemůže nikdy spočívat jen v pouhém popisu jednotlivých dějinných

matice dějin obcí, venkovských usedlostí, rodin apod. Uvedené snahy přiblížil V. BŮŽEK, *Regionalgeschichte in der Tschechischen Republik*. Alte Traditionen und neue Perspektiven, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 134, 1998, s. 151–173; TÝŽ, *Stand Tendenzen und Perspektiven der frühneuzeitlichen Regionalforschung in der Tschechischen Republik*, in: S. Brakensiek – A. Flügel (edd.), *Regionalgeschichte*, s. 67–94.

84 Theodor ANTL – Josef PEKAŘ, *Kojákovice*. Materiály k dějinám české vesnice, ČČH 7, 1901, s. 163–187.

85 Srov. August SEDLÁČEK, *Ukázky starého hospodaření*, ČDV 9, 1922, s. 37–40, 111–124, 212–214.

86 Srov. Antonín DOLEŽAL, *Jak se u nás žilo na svobodném gruntě před 300 lety*, ČDV 7, 1920, s. 17–34.

87 Srov. Jan LINTNER, *Poznámky k dějinám obyvatelstva v Horách Ratibořských*, ČRS 9–10, 1937–1938, s. 8–13.

88 Zvláště oblíbené byly soupisy obyvatelstva podle víry z roku 1651. Např. František KROUPA, *Tábor v době pobělohorské*, JSH 1, 1928, s. 59–68, 97–108, 124–129.

89 Srov. J. PEKAŘ, *Knihy o Kosti*. Kus české historie, Marie Ryantová (ed.), Praha 1998⁵.

jevů. Uvedený postup odpovídá spíše vlastivědné metodě, která od jednotlivostí směřuje pouze k dílčímu objasnění podstaty společenského vývoje.⁹⁰ V žádném případě ji nelze zaměňovat s koncepcí analytické mikrohistorie, která přestože vychází z odhalování jednotlivin, vždy usiluje o zobecnění dosažených výsledků.⁹¹

Naše poválečná historiografie v závislosti na politickém vývoji i uplatňované ideologii s sebou přinesla určité posílení orientace na lidové masy, která je však prokazatelná jen v rámci ucelené koncepce třídních bojů. Její podstata spočívala ve vnímání poddaného obyvatelstva jako semknutého celku, z kterého nebylo nutné jednotlivce vydělovat.⁹² Pozitivistické snahy směřující ke zviditelnění navenek zcela bezvýznamných lokalit i jednotlivých tvůrců dějin zůstávaly v oficiální rovině bez ohlasu. V rámci regionálního dějepisu však byly v souladu se zásadami „lokalpatriotismu“ i nadále uplatňovány.⁹³ Katastrů, soupisů obyvatelstva i pozemkových knih bylo u nás běžně používáno ke studiu hospodářských a sociálních dějin, aniž by byla zároveň zkoumána role jednotlivce ve společnosti.⁹⁴ Konkrétní příklady prezentované na dokreslení dobové situace tehdy nebyly nikterak výjimečné, avšak nelze je považovat za hmatatelný doklad uplatňování mikrohistorické metody.⁹⁵

Určitou koncepční změnu v přetrvávajících podmínkách historického bádání s sebou přinesl rozvoj historické demografie, který i v českém prostředí nastal pod vlivem francouzské historiografie během šedesátých let 20. století.⁹⁶ Prostřednictvím rekonstrukce rodin začal být přikládán odpo-

90 Uvedenou koncepci metodicky rozpracoval Emanuel JANOUŠEK, *Hospodářské a sociální proměny české vesnice ve stol. 18. a jejich studium metodou vlastivědnou*, ČSPSČ 51–53, 1943–1945, 1946, s. 161–174; srov. A. L. KREJČÍK, *Archivy velikých statků a vlastivěda*, ČSPSČ 38, 1930, s. 213–216.

91 „Popisnou mikrohistorií“ v duchu Pekařových Kojákovců se dal inspirovat nejenom J. ČECHURA, *Mikrohistorie*, s. 5, ale i Jan SCHWALLER, *Sýr a červi*, Kuděj 3, 2001, s. 85.

92 Např. Arnošt KLÍMA, *Čechy v období temna*, Praha 1961, s. 10–55.

93 Např. Josef BAŠTÝŘ, *Historie farní osady*. Příspěvek k dějinám obcí a gruntů: Mazeřov, Neplachov, Drahotěšice, Ševětín a Vítín, Třeboň 1998; Jaroslav PINKAVA, *Dějiny města Konice 1–2*, Konice 1993, 1995.

94 Např. E. MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, Sborník archivních prací (dále SAP) 14, 1964, s. 57–88; SAP 15, 1965, s. 277–297.

95 Bedřich ŠINDELÁŘ, *Zbítání poddaných v českých zemích po třicetileté válce* (Několik poznámek a dokumentů), Časopis Matice moravské 100, 1981, s. 101–126.

96 Jan HAVRÁNEK, *K otázce mikroanalýzy ve studiu demografického vývoje 19. století*, in: Zdeněk Fiala – Rostislav Nový (edd.), *Z českých dějin*. Sborník in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, s. 221–236.

vidající význam bytostné podstatě jednotlivce, která již nebyla vnímána pouze z hlediska společenského postavení, ale v rámci určité fáze svého životního cyklu. Shromažďované údaje týkající se narození, sňatku a úmrtí jednotlivých osob však nebyly následně posuzovány zcela samostatně, ale v zájmu zobecňující charakteristiky místního populačního vývoje. Vzhledem k pracnosti i časové náročnosti však v českém prostředí uvedená metoda nenalezla žádné větší odezvy.⁹⁷

Na nutnost vzájemného srovnání dějinného vývoje, který se během určitého období odehrával v naprosto odlišných teritoriálních podmínkách, již na prahu sedmdesátých let 20. století upozornil Josef Polišenský. Problematiku třicetileté války sledoval v rámci evropského kontextu, z hlediska našich národních dějin i k „mikrokosmu“, oblasti Zlínska.⁹⁸ Přestože se ani v uvedeném případě nejednalo o užití skutečné mikrohistorické analýzy, mikrohistorický, zúžený úhel pohledu v mnohém naznačil potřebu vzájemné konfrontace dějin, které se odehrávaly v makro- v mikrohistorickém měřítku.

Vliv francouzské školy Annales, která v „longue durèe“ spatřovala určitou perspektivu mikrohistorického pohledu, byl v české historiografii prokazatelný jen do určité míry.⁹⁹ Programové zaměření i výsledky zahraničních výzkumů byly často komentovány pouze v duchu marxistické ideologie.¹⁰⁰

97 Např. Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701–1850*, Ústecký sborník historický 1985, s. 143–239; Jaroslav HONC, *Příspěvek k poznání populačního vývoje horních městeček* (Rekonstrukce 203 rodin ročníků 1610–1690 v matrikách fary Rudolfova u Českých Budějovic), Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 3, 1972, s. 101–125; Petr MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1651–1830*, SAP 26, 1986, s. 103–207.

98 Srov. Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970, s. 59–70, 119–125, 149–160, 184–190, 244–250.

99 Problematikou školy Annales se zabýval Jaroslav MAREK, *Marc Bloch – Lucien Febvre – Annales*, DaS 6, 1964, č. 7, s. 28–30; TÝŽ, *Historik v proměnách francouzské univerzity*, tamtéž 10, 1968, č. 12, s. 31–33; TÝŽ, *Fernand Braudel v dějepisectví naší doby*, tamtéž 11, 1969, č. 3, s. 10–21; František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II*. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické, Praha 1977, s. 244–245; srov. J. LE GOFF, *Existuje škola Annales?*, Historický časopis SAV 20, 1972, s. 89–108; Anton VANTUCH, *Fernand Braudel, metoda a dílo*, tamtéž 19, 1971, s. 397–409; srov. J. MAREK – František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, 1999, s. 1–18; Josef VÁLKA, „Nová historie“ středověku, in: Georges Duby, *Vznešené paní z 12. století I – Heloisa*, Athéna, Isolda a další, Brno 1997, s. 113–122; TÝŽ, „Nové dějepisectví“ a české dějiny, Časopis Matice moravské 157, 1998, s. 465–475.

100 Srov. Ivana HOLZBACHOVÁ, *Marc Bloch – historie jako skutečnost a jako věda*, ČČH 30, 1982, s. 426–447; TÝŽ, *Pierre Chaunu a krize západní společnosti*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity (dále SPFFBU) B 28, 1981, s. 29–36; TÝŽ,

Archeolog Zdeněk Smetánka se však po vzoru školy Annales, prostřednictvím Ostoje, jehož jméno bylo doloženo v písemných pramenech, pokusil o rekonstrukci každodenního života zemědělce v období raného středověku.¹⁰¹ Ačkoliv mohl vycházet pouze z hmotných pramenů získaných na základě archeologického výzkumu, v mikrohistorické rovině přesvědčivě podal obraz každodennosti obyčejného člověka v polovině 12. století. Mottem jeho knihy se stal citát Fernanda Braudela „nevěřit, že jen ti účastníci dějů, kteří dělají hluk, jsou ti nejdůležitější – jsou i jiní, mlčenliví...“ doplněný o vlastní slova „zapomenutí jako jednotlivci, ale ne nevýznamní jako lid“.¹⁰² Zemědělec Ostoje tak představuje osobu, která umožnila přiblížit všední život venkovského obyvatelstva v období raného středověku.

Na základě přímých i nepřímých svědectví tak bylo možné nastínit „svět“ poměrně malé skupiny lidí, která však vytvářela nedílnou součást evropské civilizace, rodinu raně středověkého zemědělce. Na příkladu každodenního života zde byl vylíčen i způsob jejího vývoje, který probíhal v čase i prostoru, zpravidla pod vlivem základního přírodního rytmu, který v sobě zahrnuje zrození, růst i zánik všeho živého. Přestože rekonstrukce Ostojeva života směřuje k zobecnění většiny poznatků o životě venkovského lidu v období raného středověku, nikterak neopomíná specifika jeho existence. „Každá lidská skupina se svou hierarchií, s dělbu činností a svým rozčleněním, se svými vnitřními pravidly a zákony je sama o sobě jedinečným vlastním vesmírem...“¹⁰³ Smetánkova popularizační práce, která vycházela z poznatků archeologie a každodennosti, byla sepsána v souladu s představami školy Annales, pro niž však mikrohistorie nepředstavovala jediné možné východisko prováděného výzkumu.

V souvislosti se společenskými změnami, které u nás nastaly po roce 1989, se česká historiografie začala blíže seznamovat s metodami historického výzkumu, který byl v západoevropských zemích znám již celá desetiletí. S velkým zpožděním se tak u nás začínaly postupně prosazovat nejenom dějiny mentalit či kulturní a historická antropologie, ale i mikro-

Společnost – dějiny – struktura. Historický materialismus a škola Annales (= Studie ČSAV 5), Praha 1988; Jaroslav KUDRŇA, K některým aspektům geneze metody školy Annales, SPFFBU C 27, 1980; TÝŽ, Ideologische Aspekte und methodische Grundlagen der französischen „Annales“ – Schule, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 29, 1981, s. 195–204.

101 Z. SMETÁNKA, *Legenda o Ostojevi*, Praha 1992.

102 *Tamtéž*, s. 5.

103 *Tamtéž*, s. 280.

historie. Celkově však převládl vliv německé historiografie či historiků z jiných zemí, jejichž práce byly publikovány v němčině nebo angličtině.¹⁰⁴

Italská koncepce mikrohistorie se vzhledem k jazykové bariéře v našem prostředí přímo neujala, její podstata byla prezentována jen zprostředkovaně, v poněkud nepřesné podobě. Přestože uvedenou metodu koncipovali italští historikové C. Ginzburg a G. Poni, v podání Jaroslava Čechury byla prezentována nikoliv na základě knihy Sýr a červi, ale prostřednictvím vzájemné kombinace poznatků ze Schlumbohmova Belmu a Antlových – Pekařových Kojákovíc.¹⁰⁵ Při sledování životních osudů jedné osoby či úzkého okruhu lidí, v souladu s dějinami mentalit, se uplatnění mikrohistorické analýzy v českém prostředí dosud neobjevilo. Obdobně však tomu je i v případě mikrohistorie, která by se na základě kvantitativních metod snažila o odhalení skutečné podstaty sociálního a hospodářského vývoje na příkladu jedné lokality.

V české historiografii se k uplatňování mikrohistorické metody zcela otevřeně přihlásil pouze Jaroslav Čechura, z jehož pera kromě jedné „teoretické“ studie vzešlo několik prací směřujících k uplatnění uvedené metody v praxi. Na příkladu třeboňského panství, snad po vzoru Le Roy Ladurieho Sedláků z Languedocku, se zmíněný autor zabýval problematikou vzájemné symbiózy poddanského a vrchnostenského hospodářství v předbělohorském období.¹⁰⁶ Na základě písemných pramenů dokládajících příjmy a výdaje několika sedláků dospěl k obecnému závěru, že předbělohorská vrchnost si nenárokovala plnění žádných přehnaných či neúnosných poddanských dávek a povinností, neboť vůči svým poddaným si uchovávala spíše patriarchální vztah. Na příkladu několika poddaných pocházejících z jednoho regionu se zde Čechura pokusil prokázat existenci určité poddanské autonomie, která představovala záruku nezávislého rozhodování venkovana v rovině ekonomické i osobní.

Obdobným způsobem byla na příkladu jihočeských Pelejovic prezentována myšlenka nebývalého rozsahu a intenzity v mobilitě poddaných v pobělohorském období. Jaroslav Čechura se zde snažil o vyvrácení dosud vžitých, avšak poněkud zavádějících představ o životě poddaných v „období temna“. Uvedený záměr je chvályhodný, avšak způsob, jakým byl pod záštitou mikrohistorie uskutečněn, vybízí ke kritickému zamyšlení. Kde končí mikroanalýza a kde začíná uplatňování ilustrativní metody? „Jiná opti-

104 Srov. J. ČECHURA, *Mikrohistorie*, s. 5; J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 28–30.

105 J. ČECHURA, *Mikrohistorie*, s. 2–5.

106 J. ČECHURA, *Sedláci Petra Voka*, *Historický obzor* 5, 1994, s. 50–53, 81–85.

ka“ je zde totiž prezentována nejen na základě vzájemného srovnání počtů osedlých a migrujících osob pocházejících ze zmíněné obce, ale i prostřednictvím změn držitelů jednotlivých gruntů a obrazu životního cyklu a mobility deseti poddaných. Autor studie zde nikoliv analytickým, ale spíše ilustrativním způsobem dospěl k jednoznačnému závěru, že čeští venkované v období raného novověku migrovali neomezeným způsobem, jak dosti svérázným způsobem prokázal v jihočeských Pelejovicích. Koncepte kvantitativního pojetí mikrohistorie však přitom nikterak nevyklučuje myšlenku reprezentativního výběru i specifického vývoje určité lokality.¹⁰⁷

Pokusy o novou interpretaci problematiky, která byla dříve opomíjena¹⁰⁸ nebo posuzována jen v obecném měřítku,¹⁰⁹ jsou patrné i na základě mikrohistorické analýzy. Pohled „poněkud jinak“ je zde nesen zpravidla v poněkud „tajuplném duchu“, který si však svojí ilustrativností mnohdy nezadá s „mikroskopickým pohledem“ Miroslava Ivanova.¹¹⁰ Snaha o potvrzení obecné teorie, byť byla koncipována podle zahraničních předloh,¹¹¹ však k dokreslení vnějších okolností stavu nitra i následného jednání člověka očividně nestačí. Obrazně řečeno, neviditelných problémů je na každém kroku mnoho, avšak Ginzburgů je málo. Repetitoři, kteří fixují původní metodu, nikdy neodrážejí tvůrčí duchy, kteří nechtějí jít ve vyšla-paných cestách.

Za dané situace se jako mnohem přínosnější jeví vlastivědně koncipovaný pohled na dějiny jedné vesnice, který vzešel z pera historika Josefa Petráně. Na příkladu jeho Příběhu Ouběnic je patrné, že „dějiny viděné zdola a blízké nedějinám“, nemusí vždy náležet do oblasti „dějepisu“.¹¹² Zde se podařilo ukázat, že i na příkladu jedné lokality a jejího obyvatelstva je možné vcelku nenásilným způsobem interpretovat „malé dějiny“, bez kterých se velké události, jež zaplňují stránky učebnic, zdají být nepochopitelnými.¹¹³ „Mikroskopický úhel pohledu“ tak u nás zatím nachází mno-

107 J. ČECHURA – Jana ČECHUROVÁ, *Mobilita v jedné české pobělohorské vsi: Pelejovice 1650–1700*, in: Zdeněk Kárník – Jirí Štaif (edd.) *K novověkým sociálním dějinám českých zemí I. Čechy mezi tradicí a modernizací 1566–1848*, Praha 1999, s. 94–124.

108 Např. Pavel HIML, *Ďábel v síti byrokracie I-II*, DaS 19, 5/1997, s. 31–35; 6/1997, s. 7–11; srov. Bedřich ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, Praha 1986, s. 187–211.

109 Např. J. ČECHURA, *Broumovská rebelie*, Praha 1997.

110 Srov. Miroslav IVANOV, *Podivuhodné příběhy*, Praha 1979, s. 157–241 („Říkali mu Kozina“); s. 245–271 („O té velké rebelii aneb dopadli jak sedláci u Chlumce“).

111 J. ČECHURA, *Broumovsko 1615–1754: nový rozměr evropské protoindustrialie*, ČNM 164, 1995, s. 61–88; vyšlo též německy *Broumov 1615–1754: Ein Kapitel des protoindustriellen Stadiums in Europa*, Frühneuzeit-Info 7, 1996, s. 195–214.

112 Josef PETRÁŇ, *Příběh Ouběnic v podblanické krajině (do roku 1918)*, Ouběnice 2000.

hem lepší uplatnění v oblasti regionálních dějin¹¹⁴ než v rovině analytických prací směřujících k potvrzení obecných poznatků.

7. Mikrohistorie – „staronová“ perspektiva českého dějepisectví na prahu třetího tisíciletí?

Zatímco v evropském měřítku mikrohistorická analýza již trvale zapustila své kořeny, v českém prostředí teprve nyní hledá své oprávněné místo i uživatele. Vzhledem k malému okruhu historiků, kteří věnují pozornost venkovskému a městskému prostředí, tedy doménám výskytu „obyčejných lidí“, je pravděpodobné, že k uplatnění mikrohistorie u nás zatím nedojde v žádném masovém měřítku. I přes odlišnou tematickou orientaci a hloubku prováděného výzkumu však mikroskopický úhel jistě zůstane i nadále zachován, ať už probíhající výzkum bude zaměřen na jednotlivce či lokalitu. Konkrétní způsob interpretace nově získaných poznatků i nadále bude plně v rukou historika, který se pod menším či větším vlivem zahraničních vzorů pokusí prezentovat své stanovisko ke zkoumané problematice.

Nad rámeček mikrohistorie své uplatnění naleznou i četné mikrohistorické exkurzy, takže i nadále budou na příkladu jednotlivce nebo lokality stvrzovány i vyvraceny některé mylné obecné představy o životě našich předků. Zcela nezávisle, nikoliv pouze v izolované rovině, však budou probíhat i regionální výzkumy. Všechny tři uvedené směry historiografie, které mají co do činění s uplatňováním „mikroskopického pohledu“, bude stále více spojovat společný zájem o odhalování místních specifik v závislosti na obecné charakteristice dějinného vývoje na našem území. A tak zůstává jen otázkou času, kdy také v českém dějepisectví propuknou vážné vědecké diskuse na téma vzájemného vztahu mikrohistorie a makrohistorie.

Oba uvedené přístupy se zcela bezpochyby stanou teoretickými východisky většiny regionálně pojatých vědeckých výzkumů, které budou koncipovány českou historiografií na prahu 21. století. Analytické studium regionálních dějin se stane „laboratoří“, která obdobně jako období raného novověku poskytne dostatek prostoru k ověření správnosti nových interpretačních postupů. Region tak v přímé návaznosti na mikrohistorii bude modelovým východiskem k průběžnému ověřování celkového přínosu nových vědeckých teorií, badatelských metod a heuristických přístupů umož-

113 Kvalitu dějin obcí, které byly u nás publikovány v letech 1999–2000, zhodnotil Martin FRANC, *Dějiny obcí*, Kuděj 3, 2001, s. 89–90.

114 Ke koncepci regionálních dějin v českém prostředí V. BŮŽEK, *Stand*, s. 67–94; TÝŽ, *Regionální dějiny*, s. 33–47; srov. Thomas WINKELBAUER, *Nové cesty regionálních dějin v západní Evropě*, *Vlastivědný věstník moravský* 43, 1991, s. 497–501.

ňujících lepší interpretaci obecné problematiky našeho dějinného vývoje i vzájemné interakce s děním v okolních či naprosto odlišných částech Evropy a světa.¹¹⁵

Jestliže v evropském měřítku průkopnická doba mikrohistorie již dávno pominula, česká historiografie její příchod stále ještě očekává. Totiž nikoliv pouze několik studií jednoho autora – Jaroslava Čechury, ale celé spektrum různě koncipovaných prací našich i zahraničních autorů¹¹⁶ může přispět k odhalení skutečné podstaty a smyslu mikrohistorie. Předloženou studii je tedy nutné chápat nikoliv jako návod pro správné uskutečnění mikrohistorické analýzy, ale jako důvod k zamyšlení nad problematikou, kterou je třeba vnímat v rámci širšího metodického kontextu. Mikrohistorie směřující k pochopení role člověka a jeho bytostné podstaty by i u nás mohla časem přispět k většímu prohloubení vzájemné spolupráce společenských věd s dalšími, jen zdánlivě vzdálenými vědními obory. Výzkumy probíhající současně v mikro- i makrohistorické rovině i na bázi určité interakce vzájemně se doplňujících vědních oborů se jistě odrazí též v možnosti lepšího poznání a pochopení podstaty dějinného vývoje.

115 Srov. V. BŮŽEK, *Regionální dějiny*, s. 47; G. HEILINGSETZER, *Die Landesgeschichte zwischen „Mikrohistorie“ und „Totalgeschichte“*, Carinthia 1, 1999.

116 Za velice přínosné zde lze označit překlady starších prací k dějinám mentalit; např. Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14.–18. století I–II*, Praha 1997–1999; P. ARIÈS, *Dějiny smrti I–II*, Praha 2000.

Die Erforschung der „Kleinigkeiten“ (Zu Entstehung und Bedeutung der Mikrogeschichte)

JOSEF GRULICH

Vor einem Vierteljahrhundert erschien Ginzbergs Buch „Der Käse und die Würmer“, das an der Wiege einer analytischen Auffassung von Mikrogeschichte stand. Während sie sich auf italienischem Boden (C. Ginzburg, C. Poni, G. Levi) auf der Basis der Mentalitätsgeschichte durchsetzte – also in der Beziehung zum Individuum –, fand sie in Deutschland eher im Kontext einer Gemeinde oder Region und damit in Übereinstimmung mit dem Konzept der Wirtschafts- und Sozialgeschichte Anwendung. Mit Hilfe der mikrohistorischen Analyse versuchte man die Richtigkeit von bereits vorher aufgestellten theoretischen Prämissen der strukturalen Geschichtsauffassung nachzuweisen, die sich aus zahlreichen Werken der französischen Annales-Historiker ergeben hatten. Zugleich widmete man auf die beschriebene Art und Weise auch dem Individuum Aufmerksamkeit, das vom Konzept der „großen Geschichte“ völlig vernachlässigt worden war.

Während die Mikrohistorie in der westeuropäischen Geschichtsschreibung bereits seit Mitte der siebziger Jahre des 20. Jahrhunderts zahlreiche Anhänger und Gegner fand, setzt sie sich in Tschechien erst heute in beschränkterem Umfang durch. Die mikrohistorische Dimension von Forschungen, die hier bereits zu Beginn des 20. Jahrhunderts nachzuweisen ist, erschöpfte sich noch in der Beschreibung und hing eher mit der Entwicklung der Agrar- und der Regionalgeschichte zusammen (J. Pekař). Seit den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts wird freilich auch hier nach neuen Wegen zur Durchsetzung der analytischen Mikrogeschichte gesucht. Die bisherigen Versuche, die mikrohistorische Methode anzuwenden, sind allerdings noch nicht perfekt und stehen in der Regel mit der Anwendung illustrativer Methoden in Zusammenhang (J. Čechura). Deshalb sind die Ergebnisse auch noch nicht mit den Arbeiten der westeuropäischen Historiographie zu vergleichen. Die mikrohistorische Dimension hat sich allerdings schon recht überzeugend im Kontext der Regionalgeschichte durchgesetzt (J. Petráň).

Übersetzt von Anna Ohlidalová

3 / 2001

český
časopis
historický

ROČNÍK
99/2001
ZALOŽEN
1895

THE
CZECH
HISTORICAL
REVIEW